

יחי אדוננו מורנו ורבינו
מלך המשיח לעולם ועד!

סיום הרמב"ם

לימוד כל התורה כולה

פתח דבר

לרגל סיום מחזור הלימוד הל"א של משנה תורה להרמב"ם, והתחלת הלימוד במחזור הל"ב כפי תקנתו הק' של הוד כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א, הננו בזה להוציא לאור קובץ מיוחד בקשר עם החיוב וההכרח על כאו"א מבני ישראל בכלל ועדת חסידי חב"ד בפרט, ללמוד את כל התורה כולה בפשטות, על-ידי הקביעות בלימוד ספר "היד החזקה" להרמב"ם, והחקיקתו בכח הזכרון.

בראשית הקובץ באה שיחתו הק' של כ"ק אד"ש ובהמשך לכך - הצעת דרך וסדר ללימוד וידיעת 'כל התורה כולה' על ידי ספר הרמב"ם, כרצונו ולנחת רוחו של כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א, שנכתבה על-ידי הרב שלום דובער וולף, ר"מ בישיבת חסידי חב"ד ליובאוויטש צפת עיה"ק.

יהי רצון, אשר הדפסת קובץ זה תעורר את לב תלמידי התמימים לתוספת לימוד והעמקה בדברי הרמב"ם, ויזרו עוד יותר את התגלותו המלאה והמושלמת של כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א, ובקרוב ממש נזכה לראות בעיני בשר את ל"ב נתיבות החכמה בהם חקק הקב"ה את עולמו, ונלמד תורה מפיו של משיח צדקנו, שילמד תורה את כל העולם כולו, ומלך ביפיו תחזינה עינינו בהתגלות מלכותו לעין כל, תיכף ומי"ד ממ"ש ממש, והיתה לה' המלוכה, אמן כן יהי רצון.

יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד !

איגוד התלמידים השלוחים

ימות המשיח, כ"ד שבט, ה'תשע"ג
סיום מחזור הל"א והתחלת מחזור הל"ב בלימוד הרמב"ם היומי
ק"י שנה לכ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א,
צפת עיה"ק, ארה"ק טובב"א

תקנת לימוד הרמב"ם

מדוע ללמוד דוקא את ספר הרמב"ם ולא ספרים אחרים של גדולי ישראל? ♦
מהי הדרך האמיתית לאחדות בעם ישראל? ♦ ומדוע דוקא תקנה זו מקרבת
את הגאולה? ♦ שיחתו של כ"ק אד"ש בענין תקנת הרמב"ם היומי

אחדות ישראל

א. דובר כמה פעמים אודות ההשתדלות לאחד את כל בני ישראל – ובפרט שעל ידי זה מקרבים את הגאולה, מכיון שסיבת הגלות היא היפך הענין דאהבת ישראל¹.

ומהדרכים לזה: כאשר כל בני ישראל מתאחדים על ידי לימוד ענין אחד בתורה. דמכיון שבלימוד התורה נעשה "יחוד נפלא שאין יחוד כמוהו כו"² בין שכלו של האדם והתורה, נמצא, שכאשר כמה וכמה מישראל לומדים ענין אחד בתורה, אזי נוסף על היחוד דכל אחד ואחד עם התורה, מתאחדים כולם זה בזה ב"יחוד נפלא שאין יחוד כמוהו", אחדות אמיתית ונצחית, שהרי "התורה היא נצחית"³.

וכל זה מלבד פשוטו של דבר, שכאשר כמה וכמה מישראל לומדים ענין אחד, מדברים ומפלפלים זה עם זה בלימוד התורה, ואף ש"אין דעותיהם שוות"⁴; הרי סוף סוף נעשה רגש של אהבה וקירוב ביניהם, כמאמר רז"ל⁵ בפירוש הפסוק⁶ "את והב בסופה": "שנעשים אוהבים זה את זה".

(1) יומא מ, ב.

(2) תניא פ"ה (ב, ב).

(3) תניא ריש פרק יז. וראה רמב"ם הל' יסודי התורה רפ"ט.

(4) ראה ברכות נח, רע"א. סנהדרין לה, א. ועוד.

(5) קידושין ל, ב.

(6) חוקת כא, יד.

(7) והר ח"ג עג, א.

וכיון שכל עניני בני ישראל ושלמותם שייכים ותלויים בתורה ושלמותה (ישראל מתקשרן באורייתא⁷) – יש להתאחד על ידי לימוד הכולל את התורה כולה.

ובענין זה יש מעלה מיוחדת בספר "משנה תורה" ("יד החזקה") להרמב"ם, ספר של "הלכות הלכות", ה"מקבץ לתורה שבעל פה כולה", וכל זה "בלשון ברורה ודרך קצרה"⁸ ("לשון צח וקצר כלשון המשנה")⁹, כידוע גודל הדיקן בלשוננו של הרמב"ם בספרו "יד החזקה" – וכתבו בלשון הקודש (דלא כשאר חיבוריו) – עד לדיוק באופן חלוקת ההלכות כו"¹⁰.

הרבי מציע: לימוד התורה כולה!

ועוד מעלה עיקרית בלימוד ספרו של הרמב"ם, בנוגע למצות לימוד וידיעת התורה כולה. ובהקדים:

(7) לשון הרמב"ם בהקדמתו לספר היר.

(8) בסף משנה בהקדמה.

(9) ולהעיר מדרכו של הרמב"ם לדייק גם במספר – שהרי בהקדמתו מקדים למנות את מספר הספרים ("ארבעה עשר ספרים"), מספר החלכות שבכל ספר וספר, מספר המצוות שבכל הלכה, ומספר ההלכות דכל הספרים ("כל החלכות של ארבעה עשר ספרים אלו שמונים ושלוש הלכות").

(10) ועד שלמדים מחלוקה זו בנוגע להלכה כו' (ראה לדוגמא – הל' תלמוד תורה לארמ"ד הוקן פ"א קונטרס אחרון סק"א א, ג, א (תתרי, א)) – וברמב"ם הוצאת פרנקל (ירושלים תשל"ה) תוקן פיסוק ההלכות ברמב"ם בכמה מקומות – ראה הקדמת המו"ל לס' זמנים 12, ב).

ומפני טעמים הנ"ל (ועוד טעמים) – באתי בהצעה:

נוסף על השיעורים הקבועים בלימוד הש"ס (בבלי וירושלמי)²⁰, לימוד הלכות הצריכות למעשה, וכל שאר השיעורים בתורה כל חד וחד לפום שעורא דיליה – כדאי ונכון שכל אחד ואחד יקבל על עצמו (בלי נדר, כמובן) ללמוד שיעור קבוע בספר "משנה תורה" להרמב"ם. היינו, שיחלק את ספר הרמב"ם לשיעורים קבועים לכל יום ויום²¹, כך שמידי יום ביומו ילמדו כולם שיעור אחד, עד לסיום כל ספר הרמב"ם – כולם ביום אחד.²²

קביעות בלימוד הרמב"ם

ב. בנוגע לאופן החלוקה וקביעת השיעור היומי – הצעתי כדלקמן:

(א) ההתחלה תהיה, כבכל עניני תורה ומצוות,

באל לימוד טעמי ההלכות, שלכן חיבר ספרו בלי תנינת טעמים להלכות כלל (ראה הל' תלמוד תורה לארמז"ר הזקן, רפ"ב בקונטרס אחרון).
(20) ראה חגיגה (א) "מש"ס לש"ס".

(21) המטעם לחלוקה באופן הנ"ל, ולא לחלק בין כמה וכמה אנשים, על דרך חלוקת הש"ס בין כמה וכמה אנשים (שנחשב כאילו כל אחד מהלומדים סיים את הש"ס כולו) (ראה שו"ת נחלה לישראל ס"י אות ט"ז). ועוד. שדי חמד כללים מערכת זו כלל קצת בסופו. וראה לקונו שיחות ח"י ע' 267 ובהערות שם. (ועוד) – כי [נוסף לזה שבו חסר הענין דאחרות ישראל ע"י לימוד כולם אותו ענין בתורה, וגם – אין קיום החיוב ללמוד כל ההלכות שבתורה]:

ידוע כלל הרמב"ם בספרו יד החוקה (יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ו'). כללי הרמב"ם שנרשמו בריש ס' הדי. וש"נ. שסומך בהלכותיו המאוחרות על מה שכתב בהלכות הקדומות בספרו, ונפ"מ להלכה, שלפעמים לא פרט או כתב באופן מסוים כי סמך על מה שכתב לפני זה בספרו [. . .] ואם יחלקו הרמב"ם וכל אחד ילמוד רק חלק מהרמב"ם ולא על הסדר, אפשר להיות טעות בהבנת ההלכה כי לא למדו ההלכות שלפני זה, היפך הכוונה שכולם ילמדו ההלכות בלא טעות (ולחעיד אשר ע"י טעות האחד – חסר בלימוד כל המשתתפים בלימוד).

מה שאין כן בש"ס, אף שבכלל יש מעט לסדר המסכתות כפי שנסדרו ע"י רבינו הקדוש (כמבואר גם בהקדמות הרמב"ם לפיהם²³), מכל מקום, בנוגע להלכה הרי "בתי מסכתות אין סדר למשנה" (ב"ק קב, א) תוס' ריש מוס' ב"מ. ועוד).

(22) ואף שבחלוקה באופן הנ"ל יש מקום לחשש שמפני ההתחייבות ללמוד שיעור קבוע בזמן מסוים יתכן שלפעמים יהיה הלימוד באופן שטחי – הרי בכננו דא ישנה הוראת כ"ק מורי וחמי ארמז"ר [הרי"צ] שחילק את ספר התנאים לשיעורים קבועים לכל יום ויום [. . .].

ובפרט שיכולים למנוע חשש הנ"ל על ידי זה שכל אחד ואחד יתבונן שמכיון שלומד "תורת ה'", הרי אין זה מתאים שילמד באופן שטחי.

(א) "לימוד המביא לידי מעשה שהן הלכות הצריכות לכל אדם לידע אותן לקיים המצוות כהלכתן"¹¹.

(ב) "לידע כל התורה שבכתב ושבעל פה כולה", שבוה נכלל "כל התלמוד בבלי וירושלמי ומכילתא וספרא וספרי ותוספתות וכל המדרשים... ומדרשי רשב"י כו' לקיים מצות שמור תשמרון את כל המצוה וגו'¹², כולל לימוד כל ההלכות, האגדה וסודות התורה כו'¹³.

(ג) מכיון שיש מעלה מיוחדת בלימוד הלכות התורה¹⁴ – יש ללמוד¹⁵ כל ההלכות שבתורה גם אלו שאין נוהגות וצריכות¹⁶ (שהרי בזה אין חילוק בין הלכות הצריכות להלכות שאינן צריכות).

(ד) לימוד מיוחד כדי לחקוק דברי תורה במוח הזכרון¹⁷.

ובענין לימוד הלכות (דרגה השלישית) יש מעלה מיוחדת בספרו של הרמב"ם, מכיון שבו נתבארו הלכות התורה כולה¹⁸ (מה שאין כן בספרי שאר הפוסקים, כמו הרי"ף וכיו"ב, וכן ה"שלחן ערוך", שבהם לא הובאו כמה וכמה מצוות, שאינן נוהגות בזמן הזה וכיוצא בזה). ונמצא, שעל ידי לימוד "משנה תורה" להרמב"ם מקיימים את המצוה דלימוד וידעת הלכות התורה כולה בשלימותה¹⁹.

(11) הל' תלמוד תורה לארמז"ר הזקן פ"ב ס"מ. וש"נ.

(12) שם פ"א ס"ד. רפ"ב. פ"ב ס"י. וש"נ. וראה רמב"ם הל' ת"ת פ"א ה"י-יב.

(13) פ"א ס"ד. פ"ב ס"ב. וש"נ. רמב"ם שם ה"ב.

(14) ראה מגילה כה, ב – "שהלכות" (דוקא) נקראות "תנא וכתרה של תורה", ובהמשך לזה – "תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום כו'". וראה אגרת הקדש סכ"ט.

(15) כמובן – זוהי דרגה שבין שתי הדרגות שלפניה.

(16) ראה סמ"ג בהקדמה למ"ע. ספר אור צדיקים שבהערה 19.

(17) ראה לקונו תורה קדושים ל, ד, ושם, שבענין זה – מעלה מיוחדת בסדר קדשים.

(18) ראה ס' אור צדיקים (להר"מ פאפירש) סכ"ב אות יט: צריך אדם להשלים תרי"ג מצוות, כמעשה בדיבור ובמחשבה, ולכן יש ללמוד יד הגדולה להרמב"ם כו' שיש בו ביאור תרי"ג. וראה גם הל' תלמוד תורה שם פ"ב ס"א.

(19) ואף שפסק ארמז"ר הזקן שיש ללמוד הלכות עם הטעמים – הרי בלימוד ספרו של הרמב"ם עסקינן, דסבר ליה שיכולים להורות גם

באופן דו־יזיין מקדימין²³, ביום ראשון (הסמוך) פ' אמור, ז"ך בניסן [תשד"מ].

מובן ופשוט שהלימוד צריך להיות מתאים ככל האפשרי לרצון (המחבר) הרמב"ם, כולל כפי הסדר שקבע. ולכן, ביום הראשון ילמדו את הקדמת הרמב"ם, ובימים שלאחריו – מנין המצוות (מצוות עשה – ביום שני, ומצוות לא תעשה – ביום שלישי, ומנין המצוות על סדר הלכות הרמב"ם – ביום ד'), ובימים שלאחרי זה – ילמדו שלשה פרקים בכל יום, אשר אז יסיימו לימוד כל הספר ביום זכאי בנדון זה (או בסמיכות ממש לו) – יום הולדתו²⁴ של הרמב"ם, ערב פסח²⁵ הבעל"ט [תשמ"ה].

ומהנכון לעשות, כמנהג ישראל בכיו"ב, סיום ביחד עם סעודה (או התועודות) לגמרה של (משנה) תורה²⁷ ברבים, ו'ברוב'²⁸ עם הדרת מלך²⁹.

(23) פסחים ד, א. וש"נ. וראה אגרת הקדש סכ"א.

(24) להעיר ממאורו³⁰ (שבת קה, א – ע"פ גירסת הע"י) ש"אנכי" ר"ת "אנא נפשי כחבית ויבית", היינו, שהק"ה הכנים את עצמותו (כביכול) בתורה (ראה לקוטי תורה שלח מוח, סע"ד. אור התורה יתרו ע' תתקא ואילך). ולכן, ע"י לימוד התורה "אוהי אתם לוקחים" (ויק"ר פ"ח, יב. וראה זהר ח"ב קכו, א. שם קכב, ב). ומכיון ש"צדיקים דומים לבוראם" (רות רבה פ"ד, ג. וראה ב"ר פס"ו, ח. במדבר פ"ר, ה. אסתר פ"ו, ב). מוכן שכן הוא גם בנוגע לספרו של הרמב"ם שהכנים את עצמותו (נפשו) בספרו, ונמצא, שע"י לימוד זה מתאחדים עם עצמות הרמב"ם (לא רק עם שכלו – כנ"ל ס"א), ולכן ישנה הדגשה ומעלה מיוחדת כאשר מסיימים את לימוד הרמב"ם ב(סמיכות ל)יום הולדתו.

(25) "נולד ערב פסח יום השבת שעה ושליש אחר חצי היום" (סד"ה ד' ר"א תתקכ"ו. מספר יוחסין מאמר ד' (דורות האחרונים)).

ו"ל הדיוק בזמן הולדתו (דבר שלא מצינו בשאר גדולי ישראל), שזהו בהתאם לתכלית הדיוק דהרמב"ם (בספרו יד החזקה) יותר משאר הפוסקים לפניו ולאחריו. – ולהעיר משבת (ל, סע"א) "כמלא נימא", ב"ב (טו, ב) מקדים רגע כו'.

(27) מדברי חז"ל על הפוסק (מלכים"א, טו) "ויעמוד (שלמה) לפני ארון ברית ה' וגו' ויעשה משתה וגו'" (שיר השירים רבה פ"א (א) מ. קהלת רבה רפ"א. ויקוט שמעוני מלכים רמז קעה). וראה להלכה רמ"א יו"ד סו"ם רמז (משבת קה, סע"א ואילך). ועד"א ברמ"א או"ח סתקנ"א ס" – לענין סיום מסכת. מור ורמ"א או"ח סתר"ם ט"ס – לענין סיום תורה שבכתב בשמחת תורה. ועד"ז י"ל בסיום "משנה תורה" (ראה לשון הרמב"ם בחקדמותו לספר במעם לקריאת שם הספר) – ובערב פסח בפרט – סיום מסכת לבכורים.

ב) אלה שמפני סיבות קשה להם ללמוד שלשה פרקים בכל יום – ילמדו פרק אחד בכל יום, לאחר לימוד ההקדמה ומנין המצוות כו' בימים הראשונים, בשיעורים קטנים יותר, לפי ערכם. כך שיסיימו את לימוד הספר כולו במשך שלש שנים. . ומה טוב שיעשו הסיום ברבים – ביומא דפגרא הסמוך לזמן סיום הלימוד.

ולהעיר משני המנהגים באופן השלמת התורה, תורה שבכתב – בשנה אחת, או בשלש שנים³⁰. ומזה סמוכין בנוגע ל"משנה תורה" (משנה תורה שבכתב) דהרמב"ם.

ומזה סמוכין גם כן – אשר כשם ש"המנהג הפשוט בכל ישראל שמשלימים את התורה בשנה אחת"³¹ – כדאי ונכון להשתדל להשלים את הלימוד ד"משנה תורה" בשנה אחת. ורק אלה שאי אפשר להם בכך – ישלימו את הלימוד בשלש שנים.

ג) מכיון שלימוד שלשה פרקים בכל יום אינו יכול להיות בעיון והעמקה כל כך – כדאי ונכון ביותר שאלה השייכים ללימוד באופן של עיון והעמקה כו', ילמדו על כל פנים הלכה אחת³² (או פרט מסויים בהלכה זו) משיעור היומי בעיון והעמקה, לפי ערכם.

וזוהו בהוספה על לימוד השיעור היומי כולו – שבו דוקא מעלת האחדות עם שאר הלומדים.

(התועודות תשד"מ, ח"ג, עמ' 1622 ואילך)

(28) לשון הכתוב – משל"י יד, כח. וראה אנציקלופדיה תלמודית בערכו. וש"נ.

(29) להעיר שכמה וכמה ממפרשי ספר הרמב"ם הכניסו בשם פירושם תיבת "מלך" (משנה למלך; שער המלך; יד המלך; ועוד).

(30) רמב"ם הל' תפילה רפ"ג. ממגילה כט, ב.

(31) רמב"ם שם.

(32) להעיר מהמורה שהתורה נדרשה בה: דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד – מולמד על הכלל כולו.

כל התורה כולה!

ה'בושות' של חסידי חב"ד • האם בדור שלנו ישנם 'גדולים' יותר מאשר דורו של הרמב"ם? • כיצד גורמים נחת לרבי? • עצות נפלאות לשיפור כח הזכרון • ממה צריך לא להיבהל כשלומדים רמב"ם? • והאם באמת שייך לדעת את כל התורה כולה? • מאמר מרתק מאת הרב שלום דובער וולף – ר"מ בישיבת חסידי חב"ד ליובאוויטש צפת ע"ה"ק

"אִזְלָא אַבושׁ בַּהֲבִיטִי אֶל כָּל מִצְוֹתֶיךָ"
(תהילים קיט, ו)

ידיעת התורה כולה

הרמב"ם בחר לפתוח את ספרו 'משנה תורה' בפסוק הנ"ל, כיון שבספר זה הוא אכן נגש 'להביט' אל כל מצוות התורה.

הרבי מלך המשיח שליט"א (הדרן על הרמב"ם תשמ"ו) מתעכב על חציו הראשון של הפסוק 'אז לא אבוש', ומבאר: כאשר האדם יודע את כל המצוות כולם, אז הוא אכן לא צריך להתבייש, אך כל עוד שאיננו יודע את כל המצוות, ראוי לו להתבייש¹.

הווי אומר בפשטות, עיקר מטרת הלימוד בספר הרמב"ם, היא ידיעת ספר הרמב"ם כולו².

ובעצם זוהי הלכה פשוטה בהלכות תלמוד תורה של אדמו"ר הזקן, שמצוות ידיעת התורה שכל אחד מחייב בה, היינו שכל אחד חייב לדעת את כל תרי"ג מצוות והלכותיהן. ובלקו"ש (חל"ו כ"כ"ד טבת) מבואר שאפשר לקיים חובה זו על ידי לימוד וידיעת כל ספר הרמב"ם.

וכאן כמובן נשאלת השאלה, איך אפשרי הדבר. שהרי ספר הרמב"ם הוא גדול מאד, וזכרון האדם חלש מאד.

בפרט כשמדובר על לומדי הרמב"ם היומי במסלול הדורש התקדמות תמידית בחומר, כשהדגש הוא לכל לראש על ההספק ולא על השינון והחזרה. כך שיתכן מצב בו שנה אחר שנה הלומד מרגיש שוב ושוב שהלימוד הוא "כחדשים ממש" במובן הלא-חיובי של המושג.

כך שהמשימה לדעת את כל התורה כולה מתוך ספר הרמב"ם יכולה להראות כחלום רחוק.

(1) ונקודת דבריו שם, שבושת אין ענינה חסרון מסוים בנפח או ממון, אלא חסרון כללי בכל מציאותו של האדם. כי אדם בוי מאבד את כל תוכנו. ובנוגע לבני ישראל, שכל מציאותם הם תרי"ג המצוות, לכן כשהסר ליהודי בידיעה של כל תרי"ג המצוות, ראוי לו להתבייש מצד זה שחסר לו בעיקר ענינו.

(2) ראה גם שיחת ר"ח חשון תשנ"ב, יחידות לתלמידי הישיבות.

זאת ועוד, מי מדבר על ידיעת הרמב"ם, כשלפעמים נראה שעצם לימוד והבנת פשט דברי הרמב"ם הוא קשה. ואיך אפשר לזכור משהו שלא מבינים אותו.

למי הרמב"ם כתב את ספרו?

לפני שנציג את התשובה, כיצד אכן אפשר ללמוד את הרמב"ם כראוי ולדעת ממנו את התורה כולה, חשוב להקדים:

הרמב"ם מצהיר במפורש בתחילת ספרו שמטרתו בחיבור זה היא "שיהיו כל הדינים גלויין לקטן ולגדול בדין כל מצוה ומצוה . . . שלא יהא אדם צריך לחיבור אחר בעולם בדין מדיני ישראל . . . שאדם קורא תורה שבכתב תחילה, ואחר כך קורא בזה, ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה, ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם".

מכך מובן שכשהרמב"ם כתב את ספרו הוא העמיד לנגד עיניו את דמותו של הקטן בישראל, וכתב את הספר בצורה כזו ובסגנון כזה שגם הקטן שבישראל יוכל להבין את הדברים ולשמרם בזכרונו.

אפשר לתאר לעצמנו שהרמב"ם – בהיותו "אדם השלם" המסודר בכל עניו³ – ודאי הגדיר לעצמו את רמת התלמיד האלוני אליו הוא מייעד את ספרו, הן את רמתו השכלית, והן את רמת הידיעות שלו.

הרמב"ם אמנם לא פירט לנו מהי הרמה השכלית של ה"קטן" עליו הוא מדבר, אך אפשר לתאר לעצמנו שהוא מתכוון לרמה שכלית של אדם ממוצע בדורו.

[כי גם אם ברור שהגדולים של היום אינם אותם 'גדולים' שהרמב"ם מדבר עליהם, אך סביר להניח שהקטנים של היום הם לא יותר גרועים מהקטנים שבדורו של הרמב"ם, וגם הם נכללים ב'קטן' עליו הרמב"ם מדבר].

ומבחינת רמת הידיעות, הרמב"ם כתב במפורש, שהוא כותב את חיבורו לתלמיד שלמד תורה שבכתב בלבד⁴, וטרם פתח משנה וגמרא. ומובן מאליו שהוא כתב את חיבורו באופן כזה שגם אותו תלמיד יוכל להבין את ספרו כולו ולהתמצא בו כראוי.

ולכן לומד הרמב"ם צריך לצאת מתוך נקודת הנחה שהדברים נכתבו עבורו ולפי רמתו, ואם רק יקדיש תשומת לב לדברי הרמב"ם, הוא יעמוד על משמעותם הפשוטה ברוב העניינים על כל פנים⁵.

כיצד ללמוד ולהבין את הרמב"ם?

מדוע בכל זאת קשה לפעמים להבין את דברי הרמב"ם, אפשר למצוא לזה שתי סיבות:

א. אריכות הדברים וריבוי הפרטים. כי כאשר האדם לומד דינים הרבה סביב נושא אחד, הוא כבר מאבד את ידיו ורגליו, הוא לא מבין מה המשמעות והחידוש של כל מקרה וכל דין, והכל נהפך אצלו ל'בלגן' אחד גדול.

(3) ראה שיחת ש"פ וקהל תשמ"ו.

(4) אמנם ממקומות רבים בספרו נראה שההגדרה 'תורה שבכתב' שהרמב"ם מדבר עליה כאן כוללת גם את ספרי הנביאים והכתובים, כיון שהרמב"ם בחיבוריו מזכיר מושגים וסיפורים רבים מהנ"ך כמוכנים מאלהם, כשהוא מוצפה מהקורא שיבין מיד כמה מדובר. אך אין בכך מניעה ללמוד שטרם רכש בקיאות בנ"ך כולו, כיון שבדרך כלל מדובר בעניינים 'פרטיים' שאינם נוגעים להבנה הכללית של העניין.

(5) כי יתכן שההגדרה הזו אינה כוללת את כל העניינים ממש שבספרו, ולדוגמה הפרקים האחרונים של הלכות קידוש החדש שהרמב"ם כותב במפורש שהם מיועדים רק למי שמשותק באמת להבין את סודות הדברים.

ולעניות דעתי, הפתרון הפשוט לזה, הוא מעקב אחר סדר דבריו של הרמב"ם. סדר דבריו של הרמב"ם הוא מופלא ומדויק, וכאשר שמים לב לסדר הדברים, כל ריבוי המקרים והדינים מסתדר מאליו לשורה אחת ברורה ובהירה⁶.

[בחלק מספרי הרמב"ם המגיד משנה והרדב"ז כבר עשו את העבודה הזו, לבאר ללומד את סדר דבריו של הרמב"ם, בתחילת ספר או בתחילת הלכות. אך זה רק על חלק מהספרי רמב"ם.

כעת במהדורה החדשה של הרמב"ם של 'מפעל משנה תורה' עמדו על צורך זה ועשו מלאכה שלימה, שבתחילת כל ספר ישנו ביאור על סדר ההלכות שבספר, ובתחילת כל קבוצת הלכות ישנו סיכום וביאור סדר הפרקים, ובכל פרק גופא ישנם 'כותרות' לכל קבוצת הלכות. אך בינתיים גם מהדורה זו היא חלקית בלבד, וטרם נשלמה על כל י"ד הספרים⁷.

אך גם מי שאין תחת ידו אותם ספרים, יכול בכחות עצמו בעיון קל לעקוב אחר סדר הדברים, לראות ולהבין⁸].

ב. סיבה נוספת לקושי ההבנה בדברי הרמב"ם, היא כאשר נתקלים במושגים שאינם מוכרים ללומד המתחיל. אך האמת היא, שבדרך כלל זהו קושי מדומה. כי כנ"ל הרמב"ם מלכתחילה ייעד את ספרו

(6) ודוגמאות לזה:

א. הלכות שבת ארוכות ביותר וכוללות ל' פרקים. שכמוכן חלק עיקרי מהם עוסק במלאכות האסורות בשבת וכו'. אך בהתבוננות קצרה הלומד יבחין שהפרקים הראשונים של הלכות שבת עוסקים בהגדרות כלליות של המלאכות האסורות בשבת (מלאכה שאינה צריכה לגופה, פיקוח נפש, אמירה לנכרי) ודינים הנוגעים לערב שבת. ורק בפרק ז' מתחיל לבאר את כל פרטי ל"ט מלאכות בסדר עקבי עד לפרק י"ט. כשבכל מלאכה הוא מבאר מה פירושה, מהן תולדותיה, ובאזה אופנים היא מותרת (ל"ח מלאכות בפרקים ח"י"ב, והמלאכה האחרונה 'המוציא מרשות לרשות' מכילה פרטים רבים המתבארים בפרקים י"ג-י"ט).

אמנם בפרקים כ"א-כ"ג חוזר הרמב"ם שוב על כל ל"ט המלאכות על הסדר, אך הפעם הוא מבאר את איסורי דרבנן שגזרו בכל מלאכה להרחיק מאיסורי תורה. ואחר מכן בפרקים כ"ד-כ"ז מדבר הרמב"ם על איסורי דרבנן שאינם קשורים לאחת מל"ט המלאכות, כדני מוקצה והדומה לזה.

וכמוכן, מי ששם לב שבפרקים אלו הרמב"ם מדבר על ל"ט מלאכות דאורייתא (כשבסך הכל כל מלאכה מתבארת במספר הלכות מועט), ובפרקים אלו הרמב"ם מדבר על ל"ט מלאכות דרבנן (וגם שם כל מלאכה מתבארת בהלכות מועטות). ימצא מהר מאד את ידיו ואת רגליו בענין, והדברים יהיו הרבה יותר בהירים ומסודרים אצלו.

ב. עד"ה, הלכות אישות ג"כ ארוכות ביותר, וכוללות כ"ה פרקים.

באופן כללי מתחלקים הלכות אישות ל' חלקים. ב' פרקים הראשונים הם 'מולן מושגים' לכל דיני אישות שיתבארו בספרים נשים וקדושה. פרקים ג'ט עוסקים בדיני קידושין, כיצד נעשית האשה מקודשת לבעלה (תוכן מסכת קידושין בש"ס). ומפרק י' ואילך בדיני הנישואין והחובות של איש ואשתו לאחר הנישואין (תוכן מסכת כתובות בשב"ס).

ובפרטיות יותר בחלק השלישי, פרק י' מדבר על דינים הקשורים לחתונה עצמה. פרק י"א מדבר על הכתובה שהאדם מתחייב בה בעת החתונה. ופרק י"ב נפתח ברשימה של עשרה דברים שהבעל מתחייב לאשתו, וארבעה דברים שבעל מקבל מאשתו. ומשם עד סוף ההלכות הוא ביאור של אותם י"ד דברים על הסדר.

וכמוכן, מי ששם לב לרשימה של י"ד הדברים שבתחילת פרק י"ב, וא"כ מפליג פרקים ארוכים אודות דינים רבים הקשורים אליהם, אך הוא זוכר כל הזמן ועוקב אחר הסדר שבדברים, הוא מבין תמיד על מה מדובר.

(7) במהדורות 'רמב"ם לעם' ישנו 'תוכן ענינים' בתחילת כל ספר, אך מדובר בתמצית המקרים והדינים, מבלי להדגיש את הרעיונות המבחרים וסדר הדברים, כך שאין בזה את התועלת המדוברת. (בחלק מהספרים השתמש המ"ל ב'תוכן ענינים' של המגיד משנה והרדב"ז, והדברים דלעיל אמורים לגבי שאר הספרים).

(8) 'מפתח' פשוט וקל להתחיל ולעקוב אחר סדר דברי הרמב"ם:

א. לפי הכותרת של הרמב"ם. ולדוגמה 'הלכות עבודת כוכבים וחוקות עובדיה'. מ' פרקים הראשונים מדברים על עבודת כוכבים עצמה, ומפרק י' ואילך מדובר על עובדי עבודה זרה וחוקותיהם. וכן 'הלכות שלוחין ושותפין', ג' פרקים מדברים על דיני שליחות, והשאר על דיני שותפות. וכן הלכות מלכים ומלחמותיהן. ד' פרקים על דיני מלכים והשאר על דיני מלחמות.

ב. לפי מנין המצוות שבראש ההלכה, שתמיד סדר הפרקים בתוך ההלכה צמוד לסדר המצוות המנויות בראש ההלכה. ובמהדורות קלה ברשימת המצוות אפשר למצוא את הסדר ההגיוני שבה.

ג. לפי רשימות שהרמב"ם עצמו מצוי בתוך דבריו, ובהתערה קודמת, רשימת ל"ט המלאכות האסורות בשבת, י"ד התחיבויות שבין האיש לאשתו, ורבים כאלה. כשתמיד המשך דברי הרמב"ם יהיה צמוד לסדר הדברים שמנה בתחילה.

לתלמיד שאינו מכיר את כל המושגים ההלכתיים, אלא רק את המושגים הבסיסיים ביותר כפי המוזכרים בחומש. ולכן בדרך כלל הרמב"ם מבאר קודם כל את המושגים עליהם הוא מדבר, ורק אחר כך ניגש לדבר על פרטי הדינים הקשורים אליהם.

והדוגמה הבולטת בהלכות אישות, שנפתחים בב' פרקים שלמים המבארים שורת מושגים הקשורים להלכות אישות. ואכן מי שילמד אותם פרקים ולא ישים לבו להכיר את המושגים כראוי, יתקשה אחר כך להבין את כל ספר נשים, אך אין זו אשמתו של הרמב"ם אלא אשמתו של הלומד שלא שם לבו כראוי להבין את דברי הרמב"ם.

ועל דרך זה הוא סדר הרמב"ם בכל מקום, שהוא מקפיד להבהיר קודם כל את המושגים עליהם מדבר, ורק אח"כ מדבר על הדינים⁹.

אמנם יש ענינים שזה לא בדיוק כך. ולדוגמה, המושג 'שבועת היסט' מופיע במקומות רבים במשנה תורה אגב נושאים אחרים, אך מקומו העיקרי בו הוא נתבאר בשלימותו הוא בהלכות טוען ונטען הקרובות כבר לסוף הספר. ולכן הלומד שטרם מכיר את משמעותו של המושג, כשנתקל בו בהלכות אישות או בהלכות גזילה ואבידה, יכול להתבלבל ולאבד את משמעותה של כל ההלכה בה הוא מוזכר.

ולדברים האלה, צריך סבלנות. מחד גיסא לא להבהל ממושגים שאינם מוכרים, אלא לרשום אותם בצד ולחכות למצוא את פתרונם. ולאיך גיסא, כל מושג חדש שהרמב"ם מבאר, יש לשמור אותו בזכרון, לפעם הבאה שנתקל בו, ואז יהיה יותר קל להבין את הדברים. וכך מפעם לפעם ומשנה לשנה לימוד הרמב"ם נהיה יותר ויותר מובן.

איך לזכור את כל הרמב"ם

ובדומה להנ"ל, אפשר להמשיך ולחשוב על זכרון וידיעת דברי הרמב"ם כולם.

אמרו חז"ל "איני מבקש אלא לפי כוחי". ולכן אם התורה דורשת מיהודי כל תרי"ג מצוות והלכותיהן, צריכה להיות קודם כל ההנחה הברורה שהדבר אכן אפשרי. מי שאינו מאמין שהדבר אפשרי, אינו שואף להגיע לזה, והוא אכן לא יגיע. רק מי שמאמין שהדבר אפשרי, אכן ישאף ליישם את הדברים, ובעזרת ה' אכן יצליח.

ובפרט כאשר ילמד את השיחה הנ"ל אודות 'אז לא אבוש', ויתבונן בדברים הנ"ל של הרבי שעיקר ענינו של יהודי זה המצוות וידיעתם, וכל עוד שאינו יודע את כל המצוות חסר לו עיקר ענינו וראוי לו להתבייש, ודאי שזה ידחוף אותו ויתן לו את התעוזה והאומץ לשאוף לדעת את התורה כולה.

ומהדרכים לזה:

א. לכל לראש, אין צורך ללמוד את הכל בבת אחת, שהרי זמן רב לפנינו (בפרט לאור ההבטחה על הגאולה השלימה בקרוב וחיים נצחיים לכל אחד מ ישראל).

בעזרת ה' בשנה אחת אפשר לרכוש ידיעה מסוימת, כללית ושטחית בדברי הרמב"ם, והלימוד בשנה השניה יהי חזרה על הדברים שכבר ידועים, ותוך כדי להשתדל לשים לב יותר ולהעמיק את הידיעה שתהי' יותר מלאה ויותר מפורטת, וכן בשנה שלאחר זה וכו'.

(9) ודוגמה 'קיצונית' לזה, שאפילו מושג פשוט כמו סיפור נס חנוכה מרח הרמב"ם לכתוב בתחילת הלכות חנוכה (בשונה מסיפור יציאת מצרים ונס פורים, שהרמב"ם לא ראה לנכון להכניס סיפורים אלו בספרו).

וכנראה מהסיבה הפשוטה שנס חנוכה לא מופיע בתורה שבכתב, ולכן הרמב"ם 'לא סומך' על התלמיד שהוא מכיר כבר את הסיפור וטורח להסביר לו את כל מה שהוא צריך לדעת.

ב. צריך להיות ברור ללומד, מה אני רוצה לזכור מדברי הרמב"ם.

כי סדר הלימוד צריך להיות מן הכלל אל הפרט, קודם להכיר את המושגים הבסיסיים והדינים העקרוניים, ומהם להמשיך ללמוד את כל פרטי הדינים ופרטי הפרטים¹⁰.

ובענינו, בלימוד הרמב"ם יש לכל לראש להתייחס אליו כמילון מושגים של התורה כולה, שהלומד רוצה ללמוד ולהכיר את כל המושגים שעליהם הוא מדבר. לדעת מהו אשם תלוי, מהי שפחה חרופה, מהו מאמר ביבמה, ומה הוא תנאי בני גד ובני ראובן. מבלי להתייחס לפרטי הדינים הקשורים לכל מושג.

כמו כן במקביל, יש לעקוב אחר סדר הענינים הכללי, להכיר את י"ד הספרים ולדעת כל הלכה לאיזה ספר היא משתייכת, ובאיזה נושאים היא עוסקת, ומה הסדר הכללי בתוך הפרקים שלה (כנ"ל).

[לכאורה זוהי משימה גדולה, אך כשפורשים אותה על שנה שלימה, זוהי משימה צנועה בהחלט].

כך שבסוף השנה בעזרת ה' הלומד יכיר את רובם ככולם של המושגים שבתורה, וכן תהיה לו התמצאות כללית בספר הרמב"ם עד שידע על כל הלכה ברמב"ם באיזה נושאים היא עוסקת.

לאחר מכן, בשנה הבאה הלומד יחזור שוב על אותם מושגים שהוא כבר מכיר, יזכר שוב במה שהספיק לשכוח, וישתדל להוסיף ולשים לב לדינים הקשורים לכל מושג. אך לא לכל פרטי הדינים הקטנים, אלא לדינים הכלליים והעיקריים.

(לדוגמה, הבא על שפחה חרופה היא לוקה והוא מביא קרבן, יבמה שעשה בה אחד מן האחים מאמר נאסרה על כל האחים, אך אפשר לבטל את המאמר על ידי גט. גנב משלם כפל, וגזלן – אם נשבע לשקר – משלם קרן וחומש).

כמו כן בנוגע לסדר דברי הרמב"ם, הלומד יתבונן שוב בסדר דבריו הכללי שכבר ראה שנה שעברה, ישמור אותו היטב בזכרונו, וישתדל גם לרדת יותר לפרטים, לשים לב לסדר הפנימי שבתוך הפרקים וכו'.

וכך משנה לשנה יחזור על הישגות ויוסיף עליהם חדשות, והכל בסדר של מן הכלל אל הפרט, שהכללים יהיו קבועים בזכרון, ועליהם יוסיף וישבץ בכל פעם את הפרטים החדשים.

כך שמשנה לשנה הלימוד יהי יותר בגדר חזרה מאשר דברים חדשים, ותוכן פרקי הרמב"ם ייעשה יותר ויותר מוכר ו"ידידותי" ללומד. עד שבעזרת ה' אכן ידע את כל התורה כולה.

* * *

והעיקר, כמאחז"ל ש"תורה שאדם למד בעוה"ז הבל היא לפני תורתו של משיח", ומלימוד הרמב"ם בזמן הזה נזכה תיכף ומיד ללמוד תורתו של משיח מפיו של משיח, תיכף ומיד.

10) ראה הדרן ל'מס' פסחים (נרפס בהוספות להגש"פ עם לקומו"מ) שכן הוא דרך התפיסה וההבנה של הלומד, מן הכלל אל הפרט. וראה גם ספרי דברים שו, ובכ"מ "לעולם היו כונם דברי תורה כללים כללים, שאם אתה כונם פרטים פרטים – מוגעין אותך". [ועל פי תורת החסידות יש לומר, שזכרון הוא בחכמה, והחכמה תופסת דברים בדרך של 'ראיה' ובדרך של כלל].

מוקדש

לכ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א

יהי רצון שיראה הרבה נחת מבניו התמימים בפרט,
משלוחיו, חסידיו, וכלל ישראל – בכלל
ויגאלנו ויוליכנו קוממיות לארצנו
וישמיענו תורה חדשה מפיו
בגאולה האמתית והשלימה
תיכף ומיד ממ"ש

יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד